

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1997 metai

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1997

VILNIUS 1998

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1997

VILNIUS 1998

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija
Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342
ISBN 8896-34-025-X

ANTANAS TYLA

LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKOS KRYPTYS PASKUTINIAJAME XVI A. DEŠIMTMETYJE

Paskutinį XVI a. dešimtmetį Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, kaip ir visa Lenkijos ir Lietuvos valstybė, arba Respublika, ne tik paveldėjo senas užsienio politikos problemas, bet ir susidūrė su naujomis. Tuo laikotarpiu Lietuvos užsienio politikos orientaciją stimuliavo valdovo Zigmanto Vazos dinastiniai siekimai Švedijoje, santykiai su Rusija, Lenkijos gynybiniai interesai prie jos pietinių sienų, neutralizuojant Krymo totorių ir Turkijos užpuolimo pavojų, bei kiti kaimyninėse šalyse su-brendę vidaus gyvenimo įvykiai.

Viena iš šio dešimtmečio ypatybių buvo tai, kad buvo sudaryta personalinė Respublikos ir Švedijos karalystės unija, valdovas Zigmantas Vaza du kartus buvo išvykęs į Švediją (1593 m. rugpjūtį – 1594 m. spalį ir 1598 m. rugpjūtį–lapkritį), ir bajorijai teko didesnė politinė atsakomybė. Be to, prie Lenkijos pietinių sienų priartėjo Turkija ir kilo jos grėsmė, dėl kurios tą dešimtmetį suintensyvėjo santykių su Turkija svarstymas. Labai svarbūs buvo santykiai su Krymo chanatu. Taip pat atsinaujino taikos sutarties pasirašymo ar senos sutarties dėl paliaubų pratęsimo su Rusija problema, paaštrėjo alternatyvos dėl atskiros atsakomybės už Lietuvos, Lenkijos ir dėl kolektyvinės Respublikos sienų gyvenimą.

Per šį dešimtmetį buvo sušaukti 8 Respublikos seimai (1590–1591, 1592, 1593, 1595, 1596, 1597, 1598, ir 1600 m.) ir 4 Lietuvos konvokacijos (1591, 1592, 1593, 1597 m.)¹. Pasirengimas seimams, jų programų aptarimas seimeliuose, seimų nutarimų svarstymas konvokacijose suaktyvino politinę valstybės veikėjų ir visos politiniame gyvenime dalyvaujančios visuomenės veiklą. Formavosi nuostatos dėl Rytų, Pietų bei Šiaurės Europoje vykusių politinių procesų, dariusių įtaką Lenkijos ir Lietuvos valstybės gyvenimui, politinės visuomenės požiūris į aukščiausios valdžios veiksmų programą. Lietuvos visuomenės nuostatos integravosi į tuos procesus ir tu-

---

¹ A. Šapoka, *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų unijos*, Kaunas, 1938, p. 22–26; K. Avižonis, *Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais*, Kaunas, 1940, p. 435.

rėjo jiems įtakos, prisidėjo prie Vidurio ir Rytų Europos tarptautinės padėties formavimo. Todėl Lietuvos užsienio politikos nuostatos nėra vien regioninės, bet turi platesnį Europos kontekstą.

Šiuo laikotarpiu išryškėjusi Lietuvos užsienio politikos orientacija atskirai nebuvo tyrinėta, tačiau kai kurie to dešimtmečio svarbūs politiniai įvykiai, nekalbant jau apie Brastos bažnytinę uniiją, yra susilaukę specialaus tyrinėtojų dėmesio². Išskirtini A. Filipczak-Kocur ir J. Rzońcos darbai apie šio dešimtmečio izdo ryšius su politine karaliaus programa ir 1597 bei 1598 m. seimus. Barbara Janiszewska-Mincer pripažino dvi šio laikotarpio Respublikos užsienio politikos pagrindines kryptis – Turkijos ir Baltijos. Kaip matysime, į jas netilpo užsienio politika. Kitokią šio dešimtmečio užsienio politikos kryptį išskyrė Jarema Maciszewskis³. Ši dešimtmetį, kaip krizinį, išskyrė Rytų Europos istorijos tyrinėtojas, Monrealio universiteto profesorius Philipas Longworth'as. Jis krizės, palietusios ir Respubliką, priešastimi laikė visą kompleksą prieštaravimų bei sunkumų, kuriuos sukėlė karo tarp Turkijos ir Habsburgų atsinaujinimas (1593). Jie palietė teritoriją nuo Rusijos, Ukrainos iki Adrijos jūros⁴.

Šiame straipsnyje analizuojama Lietuvos bajorijos pozicija derinant visos Lietuvos DK ir savo luominius interesus, vertinant karaliaus ir Lenkijos politines programas santykiams su kaimynais reguliuoti ir tos pozicijos pasekmės regiono tarptautinei padėčiai. Dėl to atskirai aptarsime jos poziciją su Šiaurės, Pietų ir Rytų kaimynais.

Be literatūros, jau analizavusios to laikotarpio vidaus ir tarptautinę padėtį, tyrimui panaudota Vilniaus vaivados ir didžiojo etmono Kristupo Radvilos, Lietuvos kanclerio Leona Sapiegos, Lenkijos kanclerio ir didžiojo etmono Jono Zamoyskio korespondencija, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paviėtų ar vaivadijų instrukcijos, Vyriausiojo Lietuvos suvažiavimo Slonime, Lietuvos konvokacijų nutarimai, seimų konstitucijos. Taip pat darbe pirmąsyk panaudotas 1593 m. Vilniaus konvokacijos nutarimo originalas, kuriuo remiantis išsiaiškinti jos dalyviai.

---

² K. T y s z k o w s k i, Poselstwo Lwa Sapiehy w Moskwie, *Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Wydział II Historyczno-Filozoficzny*, Lwów, 1927, t. 4; K. L c p s z y, *Rzeczpospolita polska w dobie sejmu inkwizycyjnego (1589–1592)*, Kraków, 1939; B. J a n i s z e w s k a - M i n c e r, *Rzeczpospolita polska w latach 1600–1603 (Narastanie konfliktu między Zygmuntem III Wazą a stanami)*, Bydgoszcz, 1984; J. R z o Ń c a, *Sejmy z lat 1597 i 1598 roku wobec spraw szwedzkich Zygmunta III Wazy, Zeszyty naukowe Wyższej szkoły pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu*, t. XXVI, *Historia*, 1988, p. 175–192; J. R z o Ń c a, *Sejmy z lat 1597 i 1598. Część I. Bezowocny sejm z 1597 roku*, Warszawa–Wrocław, 1989; J. R z o Ń c a, *Rzeczpospolita polska w latach 1596–1599. Wybrane zagadnienia polityki wewnętrznej i zagranicznej*, Opole, 1990; A. F i l i p c z a k - K o c u r, *Skarb litewski za pierwszych dwu Wazów 1587–1648*, Wrocław, 1994; Б. Ф л о р я, О текстах русско-польского перемирия 1591 г., *Славяне и Россия*, Москва, 1972.

³ J. M a c i s z e w s k i, *Polska a Moskwa 1603–1618. Opinia i stanowiska szlachty polskiej*, Warszawa, 1968, p. 41.

⁴ P. L o n g w o r t h, *The Making of Eastern Europe*, The Macmillan Press LTD, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London, 1992, p. 194–195.

ŠLAURĖ. Santykiai su Švedija šiuo laikotarpiu ypač suaktyvėjo dėl dinastinių valdovo reikalų. Iki tol Lietuvos ir Lenkijos bajoriją Švedija domino vienu ir tuo pačiu reikalu – Šiaurės Estijos inkorporavimu į Respubliką. Zigmantas Vaza tai buvo pažadėjęs savo *Pacta conventa*. Šis siekimas kėlė nerimą Švedijai. Tai išryškėjo per Jono III ir Zigmanto Vazos susitikimą Revelyje 1589 m. rudenį. Švedijos karalių į Revelį atlydėjo 8 Tarybos nariai⁵. Zigmantą Vazą – sesuo Ona, Vilniaus vaivada ir Lietuvos didysis etmonas Kristupas Radvila, Lietuvos didysis maršalas Albertas Radvila, Lietuvos didysis išdininkas Dimitrijus Chaleckis, Lenkijos vicekancleris Baranovskis, Palenkės kaštelionas Martynas Lesniovskis, Kališo vaivada Petras Potalickis ir kt., taip pat kariuomenės 4400 raitelių⁶. Tai rodė, kad turi vykti ne vien tėvo ir sūnaus susitikimas. Jonas III iš tikrųjų norėjo izoliuoti savo sumanymus tiek nuo vienos, tiek nuo kitos pusės palydovų ir išspręsti jam svarbius reikalus kartu su sūnumi be pašalinių kišimosi. Jam labiau rūpėjo sūnaus į Švediją susigrąžinimas ir sąjunga prieš Rusiją, o Zigmanto Vazos palydai – Šiaurės Estijos inkorporavimas, Žygimanto Augusto skolų Jonui III panaikinimas, iš Cėsių paimtų patrankų sugrąžinimas ir kt.⁷ Jonas III atmetė pretenzijas dėl Estijos perdavimo Respublikai⁸. Ši problema ypač paaštrėjo 1592 m. lapkričio 17 d. mirus Jonui III⁹. Hercogas Karolis sudraudė Zigmantą Vazą, kad neduotų Lenkijai jokių pažadų dėl Estijos. Bet pastarasis jau negalėjo be seimo sutikimo keisti pažadų. Prieš išvykdamas į Švediją jis tuo klausimu diskutavo seime. Paskui, nepaisydamas jam daromo spaudimo, nesku- bėjo spręsti jos prijungimo prie Respublikos. L. Sapiegos bei J. Zamoyskio ragina- mas, padarė tai tada, kai ją jau užėmė ir 1600 m. rugsėjį oficialiai prie Švedijos pri- jungė Karolis¹⁰.

Lietuvos bajorija nuolat primindavo Zigmantui Vazai Estijos inkorporavimą. Skirtingai nuo lenkų, kurie norėjo jos prijungimo prie Lenkijos, ji pabrėždavo ir Lietuvos teisę. 1594 m. Vilniaus seimelio instrukcijoje buvo nurodyta, kad Estijos inkorporavimas į Lenkiją ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę padėtų sustiprinti gy- nybą prieš pagonis¹¹. 1596 m. pabaigoje vykusiame priešseiminiame Vilniaus pavie- to seimelyje bajorai vėl prašė atstovus kartu su visais seime susitarti, kad *Pacta con-*

---

⁵ A. A t t m a n, *The Struggle for Baltic Markets. Power in Conflict 1558–1618*, Göteborg, 1979, p. 154; M. R o b e r t s, *The Early Vasas. The History of Sweden, 1523–1611*, Cambridge University Press, 1968, p. 316–319.

⁶ K. L e p s z y, *Rzeczpospolita...*, p. 60.

⁷ *Ten pat*, p. 62–63.

⁸ *Ten pat*, p. 62.

⁹ A. A t t m a n, *The Struggle...*, p. 155.

¹⁰ M. R o b e r t s, *The Early Vasas*, p. 386.

¹¹ 1594 12 30, Vilnius. Vilniaus pavieto seimelio instrukcija, *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею*, Вильна, 1875, т. 8, с. 335.

venta duoti pažadai dėl Estijos būtų visiškai įgyvendinti¹². Tą pačią dieną vykę Lydos, Naugarduko seimeliai taip pat reikalavo Estijos inkorporavimo¹³. 1597 m. seime to paties reikalavo daugelio vaivadijų atstovai¹⁴. Tai kartojosi rengiantis 1598 m. seimui. Minsko seimelis, pritardamas Zigmanto Vazos išvykimui į Švediją, prašė, kad prieš tai būtų patvirtintas Estijos inkorporavimas¹⁵. Ukmergės seimelis iš visų Zigmanto Vazos Pacta conventa punktų išskyrė inkorporavimo įgyvendinimą¹⁶. Naugarduko seimelis atstovams siūlė priminti Estiją, tačiau nepaversti šio klausimo kliūtimi kitiems klausimams spręsti¹⁷. Šitas siekimas nesiliovė iki karo su Švedija pradžios ir buvo pagrindas dalyvauti karo veiksmuose prieš Karolį, kurie vyko Šiaurės Estijoje. Kaip matyti iš Ukmergės pavieto seimelio dokumentų, šio su Kuršu besiribojančio pavieto bajorai puikiai suprato pavojų, kurį sukėlė Šiaurės Estijos, kaip placdarmo veržimuisi į Livoniją, atitekimas Karoliui IX tuo metu, kai prasidėjo pastarojo ir Zigmanto Vazos varžybos dėl sosto. Jie buvo pasiryžę skirti lėšų, kad tik Karolis IX iš ten būtų išvarytas¹⁸.

Respublika stengėsi apsaugoti Š. Estiją nuo galimos Rusijos agresijos. 1591 m. Respublikos ir Rusijos sutartyje buvo vienas straipsnis, garantuojantis, kad pastaroji neužpuls Š. Estijos. Naujojoje paliaubų sutartyje šio punkto nebeliko. Rusija atsisakė pripažinti Š. Estiją Zigmanto Vazos tėvonija, nors to siekė Lietuvos valstybės veikėjai¹⁹.

Respublikos ir Švedijos dinastinės problemos iškilo Zigmantui Vazai tapus sosto paveldėtoju. Zigmantas Vaza 1694 m. buvo išrinktas Švedijos karaliumi ir personaline unija sujungė Lenkijos ir Lietuvos bei Švedijos valstybes. Grįždamas iš Švedijos į Lenkiją, valdovas regentu Švedijoje paliko hercogą Karolį, kuris tapo opozicijos Zigmantui Vazai vadovu. Susikomplicavus padėčiai, Zigmantas Vaza prieš jo valią 1599 m. buvo detronizuotas.

Zigmantas Vaza turėjo paskelbti savo paveldo Švedijoje problemas, nes negalėjo be Respublikos finansinės pagalbos ir leidimo nuvykti į Švediją ir tvarkyti karaliaus sosto reikalų. Visam tam reikėjo lėšų. Tai buvo galima spręsti tik gavus valstybės politinės visuomenės viešą pritarimą. Todėl ši problema tapo visuomenės svars-

---

¹² 1596 12 30, Vilnius. Vilniaus pavieto seimelio instrukcija, *Scriptores rerum Polonicarum*, Cracoviae, 1907, t. 20, *Diaria Comitorum Poloniae anni 1597* (toliau – SRP), p. 407.

¹³ Ten pat, p. 413, 422.

¹⁴ J. R z o ņ c a, *Sejmy...*, p. 96.

¹⁵ 1598 01 19, Ašmena. Ašmenos pavieto seimelio instrukcija, *Vyriausiasis senųjų aktų archyvas (Archiwum Głównie Akt Dawnych)* (toliau – VSAA), AR, t. II, p. 371.

¹⁶ (1598 01 19), Ukmergė. Ukmergės seimelio instrukcija, ten pat, p. 402.

¹⁷ 1598 01 19, Naugardukas. Naugarduko seimelio instrukcija, ten pat, p. 373.

¹⁸ A. T y l a, *Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje*, Vilnius, 1986, p. 59.

¹⁹ Б. Ф л о р я. *Русско-польские отношения и Балтийский вопрос в конце XVII – начале XVI в.*, Москва, 1978, с. 159, 166–168.

tymo objektu. Rengiantis to meto seimams, valdovas šiuos klausimus siūlė aptarti seimeliuose, svarstė su senatoriais ir kitais valstybės veikėjais. Su tuo susiję reikalai atspindėjo ir Lietuvos politiniame gyvenime.

Švedijos sosto reikalu 1593 m. buvo sušauktas seimas. Valdovo kelionei į Švediją Lenkijos bajorija paskyrė 200 tūkst. auksinų. Lietuvos atstovai seime sutiko šiam tikslui skirti 100 tūkst. auksinų, tačiau nesiryžo šio klausimo patys spręsti ir nutarė apsvarstyti tai grįžę į Lietuvą²⁰. Karaliaus nurodymu 1593 m. liepos 30 – rugpjūčio 7 d. Vilniuje buvo sušaukta Lietuvos konvokacija, po kurios nutarimu pasirašė 20 dalyvių²¹. Konvokacijoje buvo išklausti grįžę iš seimo atstovai bei valdovo raštas. Kaip rašoma konvokacijos nutarime, jos dalyviai „su apgailėstavimu išgirdo“ apie valdovo pasiruošimą išvykti į Švediją ir prašė Dievą laimingai tėvoninę karalystę perimti bei sėkmingai sugrįžti. Kadangi lenkai valstybės sienų apsaugai ir valdovo išvykai paremti sutiko užsidėti tokius pat kaip 1591 m. seime numatytus mokesčius, tai ir konvokacijos atstovai nutarė užsidėti mokesčius ir surinktus pinigus panaudoti sienoms nuo priešiškų kaimynų, taip pat nuo totorių apsaugoti tuo metu, kai valdovas bus išvykęs iš šalies. Jie pritarė lėšų kelionei skyrimui²².

Susikomplicavus Zigmanto Vazos įsitvirtinimui Švedijos soste, jam ir toliau buvo reikalinga karinė ir finansinė parama. Šie klausimai buvo svarstomi 1597 ir 1598 m. seimuose. Rengiantis 1597 m. seimui, valdovas instrukcijoje priešseiminiams seimeliams daug aiškino apie šaliai gresiančius išorės ir vidaus pavojus, tačiau apie Švedijos sosto reikalus visai neužsiminė²³. Tačiau kai kurie seimeliai (Vilniaus, Ašmenos, Brastos) instrukcijose²⁴ atstovus įpareigojo reikalauti, kad būtų išklausti praeitame seime paskirti ir į Švediją pasiųsti pasiuntiniai. Pirmą kartą oficialiai apie Švedijos reikalų problemas Zigmantas Vaza prabilo seime pateiktoje programinėje kalboje (propozicijoje)²⁵ ir šitaip paskatino pradėti diskusijas. Seimo metu Vilniaus vaivada ir Lietuvos didysis etmonas Kristupas Radvila apie tai kalbėjo savo įžangi-

---

²⁰ *Volumina Legum* (toliau – *VL*), Petersburg, 1859, t. 2, p. 348.

²¹ Uniwersał poborowy na seymie walnym uchwalony w roku 1595, *VL*, p. 362.

²² 1593 08 07, Vilnius. Lietuvos konvokacijos nutarimas, *Lenkų biblioteka Paryžiuje*, f. 11, Nr. 8, p. 55–67. Po nutarimu pasirašė Žemaičių vyskupas Motiejus, Lietuvos didysis etmonas Kristupas Radvila, Brastos vaivada Kristupas Zenovičius, Minsko vaivada Jonas Abramavičius, Lietuvos didysis izdininkas, raštininkas Dimetras Chaleckis, Skapas, konvokacijos maršalas Mikalojus Zenovičius, Mozyrio maršalas Jonas Loveika, Abromas Skapinskis, Naugarduko vaivadijos atstovas Jerzis Ostrovskis, Ukmergės vėliavininkas Jonas Siesickis, Andrejus Davidavičius, Vasilijus Zienkovičius, Jonas Sycinskis, Žemaitijos tįjūnas ir vaiskis Vaitiekus Šiukšta, Oršos pavieto atstovas Jonas Chodorackis, Stanislovas Kolinickis, Fedoras (?), Mstislavlio vaivadijos atstovas Ivanas Bodogodskis, Minsko vaivadijos atstovas Vasilijus Bolharinas.

²³ (1596 m.). Zigmanto Vazos instrukcija priešseiminiams seimeliams, *SRP*, t. 20, p. 322–331.

²⁴ 1596 12 30 d. Vilniaus, Ašmenos ir Brastos pavietų seimelių instrukcijos, ten pat, t. 20, p. 405, 410, 417.

²⁵ J. R. z o ņ c a, *Rzeczpospolita...*, p. 27.

nėje kalboje ir tai svarstė tiek senatoriai, tiek atstovai. Tik kadangi seimas išsiskirstė nieko nenutaręs, tai ir tuo klausimu nebuvo priimtas konkretus sprendimas²⁶. Už tai 1598 metų seime šis klausimas buvo aptariamas visai kitu požiūriu, orientuotu į Švedijoje susidariusią padėtį. 1597 m. rugpjūčio mėn. Zigmantas Vaza nutarė ruošti karinę ekspediciją į Švediją ir pradėjo energingai jai rengtis²⁷. Priešseiminėje instrukcijoje seimeliams Zigmantas Vaza aiškino, kad būtina vykti į Švediją.

Iš turimų Lietuvos 9 seimelių – Ašmenos²⁸, Breslaujos²⁹, Minsko³⁰, Naugarduko³¹, Trakų³², Ukmergės³³, Vilniaus³⁴, Volkovysko³⁵, Žemaitijos³⁶ – instrukcijų matyti, kad visuose tuose seimeliuose buvo svarstomi Zigmanto Vazos ekspedicijos į Švediją reikalai. Viena iš šių seimelių ypatybių buvo tai, kad juose buvo kategoriškai reikalaujama vietoj karaliaus Vilniaus vyskupu paskirto lenko Bernardo Maciejowskio skirti lietuvį³⁷. Minsko, Trakų ir Ukmergės seimeliai atstovus įpareigojo šio klausimo neišsprendus nesvarstyti kitų seimo pragramoje numatytų reikalų.

5 seimeliai (Ašmenos, Minsko, Naugarduko, Trakų ir Žemaitijos) reikalavo, kad išvykdamas valdovas paliktų tvarką, ramybę, užtikrintų saugumą nuo išorės ir vidaus priešų, kad jam nesant Valstybė nepatirtų sunkumų. Minsko ir Trakų seimeliai reikalavo, kad seimas numatytų ir karaliaus grįžimo iš Švedijos terminą, taip lyg pabrėždami savo dvejones, kad švedai gali neišleisti Zigmanto Vazos atgal arba taip gali nuspręsti pats valdovas.

Ne visi seimeliai vertino išvykimo tikslą. Griežčiau Karolio atžvilgiu pasisakė Trakų seimelis. Jis smerkė Karolio nepaklusnumą, apgailėstavo, kad dėl to karaliui reikia išvykti, ir prašė Dievo pagalbos ten kilusį „gaisrą užgesinti“.

Norint, kad Zigmanto Vazos ekspedicija įvyktų, pirmiausia reikėjo lėšų. Dėl ekspedicijos finansavimo seimeliai buvo labai atsargūs. Vilniaus seimelis pažadėjo paremti tik tuo atveju, jei tai padarys lenkai. Žemaitijos seimelis savo atstovus įpa-

---

²⁶ 1596 12 (5–17?). Zigmanto Vazos instrukcija priešseiminiams seimeliams, ten pat, p. 322–331; J. R z o ņ c a , *Rzeczpospolita...*, p. 27–28.

²⁷ K. L e p s z y , *Rzeczpospolita...*, p. 155–156.

²⁸ 1598 01 28. Ašmena. Ašmenos pavieto seimelio instrukcija, ten pat, p. 371.

²⁹ 1598 m. Breslauja. Breslaujos pavieto seimelio instrukcija, ten pat, p. 400.

³⁰ 1598 01 19. Minskas. Minsko pavieto seimelio instrukcija, ten pat, p. 368.

³¹ 1598 01 21. Naugardukas. Naugarduko pavieto seimelio instrukcija, ten pat, p. 393.

³² 1598 01 19. Trakai. Trakų pavieto seimelio instrukcija, ten pat, p. 380.

³³ 1598 m. Ukmergė. Ukmergės pavieto seimelio instrukcija, ten pat, p. 402.

³⁴ 1958 m. Vilnius. Vilniaus pavieto seimelio instrukcija, *Tautinė biblioteka (Biblioteka Narodowa)* (toliau – *TB*), BOZ – 1809, I. 308.

³⁵ 1598 m. Volkovyskas. Volkovysko pavieto seimelio instrukcija, *VSA, AR*, t. II, p. 401.

³⁶ 1598 01 21. Raseiniai. Žemaitijos seimelio instrukcija, ten pat, p. 243.

³⁷ Plačiau žr. J. L a p p o , *Bandydas pavesti lenkui Vilniaus vyskupo katedrą XVI amžiaus pabaigoje, Praeitis*, Kaunas, 1930, t. I, p. 94–108.

reigojo irgi tartis su abiejų tautų luomais ir kartu nuspręsti dėl paramos lėšomis ir jėga³⁸. Breslaujos, Minsko, Naugarduko ir Volkovysko seimeliai kategoriškai pasisakė prieš bet kokius mokesčius. Volkovysko seimelis tai argumentavo Lietuvos DK ištikusiu nederliumi, pavaldinių nuskurdimu, kad dėl duonos trūkumo „ne tik kareivių išlaikyti, bet ir patys pavaldiniai pragyventi negali“. Dėl šitokios padėties seimelis savo atstovus įpareigojo nesutikti su jokiais mokesčiais ar rinkliava iš bajorų, pavaldinių bei pirklių. Naugarduko seimelio instrukcijoje rašoma: „Be to, neleidžiame mūsų ponams atstovams uždėti bet kokius mokesčius, kadangi Viešpats Dievas teikėsi mums krušą, nederlių, o dabar ir badą pasiųsti“. Pavaldinių nusigyvenimą paminėjo ir Minsko seimelis. Tačiau net ir atsisakydami užsidėti mokesčius, pavietai seimeliai ieškojo būdų, kaip paremti valdovo ekspediciją. Apie parėmimą neužsidedant mokesčių paminėjo Minsko, Naugarduko, Volkovysko seimeliai. Naugarduko seimelis tam tikslui numatė panaudoti 1591 ir 1596 m. seimuose užsidėtų mokesčių likučius, 1595 m. uždėtos gėralų rinkliavos lėšas ir vienu metų naujų padidintų muitų santaupas. Breslaujos seimelis siūlė panaudoti iš seniūnijų gaunamas pajamas. Konkrečiai šiai ekspedicijai Lietuva paskyrė 100 000 auksinų.

Zigmantas Vaza nė nemanė susitaikyti su savo nesėkme Švedijoje ir rūpinosi Lietuvos politinių sluoksnių pritarimu. Ruošiantis eiliniam seimui, valdovas instrukcijose priešseiminiams seimeliams kreipėsi į juos, kad paremtų naują išvyką į Švediją³⁹. Dėl to jis kreipėsi asmeniškai į Lietuvos kanclerį L. Sapiegą, prašydamas paramos seime, kad ten būtų aptarta jam padaryta skriauda dėl Švedijos sosto ir numatyta galimybė jam pačiam ten nuvykti⁴⁰. Taip pat jo prašė pasirūpinti, kad į seimą pavietai išrinktų tokius atstovus, kurie būtų „geri žmonės, protingi, mylintys visuotinę gerovę“ ir stengtųsi seime priimti naudingus visuomenei sprendimus. 1600 m. pavasariop buvo nuspręsta surengti žygį į Švediją sausuma per Šiaurės Estiją ir Suomiją. Pasirengimas iš pradžių buvo patikėtas K. Radvilai. Tačiau planus sutrukdė Karolio IX įsiveržimas į Livoniją⁴¹. Prasidėjo naujas santykių su Švedija etapas, kuris užsibaigė Olivos taikos sutartimi.

PIETŲ KRYPTIS. Į pietus nuo Lenkijos ėjo dviejų imperijų – Austrijos Habsburgų ir Turkijos – riba. Šios ribos nestabilumas grėsė ir Respublikos saugumui. 1590 m. paastrėjo Respublikos santykiai su Turkija, buvo nutrauktos derybos dėl paliaubų. Ji pradėjo reikalauti sumokėti duoklę⁴². Be to, totoriai suaktyvino savo

³⁸ A. Tyla, *Lietuva ir Livonija...*, p. 58.

³⁹ B. Janiszewska-Minczer, *Rzeczpospolita...*, p. 15.

⁴⁰ 1599 11 18. Nepolomucai. Zigmanto Vazos laiškas L. Sapiegai, *Archiwum Domu Sapiechów*, t. I: *Listy z lat 1575–1606*, Opracował A. Prochaska (toliau – *ADS*), p. 226–227.

⁴¹ A. Tyla, *Lietuva ir Livonija...*, p. 59–67.

⁴² Б. Флорья, *Русско-польские отношения...*, с. 235–236.

veiksmus prie pietinių Respublikos sienų. 1590 m. pavasarį seimas pasirūpino lėšomis Respublikos apsaugai⁴³. Tai buvo pakartota ir kitame seime⁴⁴.

Pietinių respublikos sienų nestabilumą išryškino 1593 m. prasidėjęs ir 15 metų užsitęsęs Turkijos ir Habsburgų karas Vengrijoje⁴⁵. Tai buvo tik dviejų imperijų varžybų pradžia. Jos nesibaigė kartu su XVI amžiumi. Turkijos užpuolimo pavojus kėlė nuolatinį nerimą Lenkijos vadovybei. Manoma, kad taikos palaikymas su Turkija buvo vienas iš svarbiausių lenkų užsienio politikos uždavinių⁴⁶. Iš tikrųjų Respublikoje buvo stengiamasi palaikyti taikius santykius su Turkija ir išvengti ginkluoto susirėmimo. 1591 m. buvo atnaujintas susitarimas dėl paliaubų, tačiau vis vien liko prieštaravimų dėl Transilvanijos, Valakijos ir Moldovos pavaldumo, Krymo totorių puldinėjimų į Lenkijos teritoriją, jų 1595 m. pavojų Lenkijai sukėlusio žygio į Vengriją, kazokų įsiveržimų į Turkijos valdas. Nesutarimus buvo bandyta spręsti ginklu. 1595 m. spalio 21 d. prie Cecoros įvyko Lenkijos ir Turkijos bei totorių kariuomenių susidūrimas. Tačiau tai nieko neišsprendė, ir buvo grįžta prie ginčytinų klausimų sprendimo diplomatinio būdu⁴⁷. Derybos vyko beveik visą dešimtmetį.

Tuo metu Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė tiesiogiai nesiribojo su Krymo totoriais ir Turkija. Sienas su jais turėjo tik Lenkija, bet jos santykiai su tomis valstybėmis darė įtakos ir Lietuvos politiniam gyvenimui. Lietuvos valstybės veikėjai ir apskritai visuomenė apie santykius su Turkija ir Krymo totoriais informacijos gaudavo iš privačios korespondencijos bei iš valdovo oficialiųjų raštų, svarstant tuos klausimus pavietų seimeliuose, konvokacijose ir seimuose. Lietuvos valstybės aukštuosius pareigūnus apie tai nuolat informuodavo Lenkijos etmonas, kancleris J. Zamoyskis. Jis pranešinėjo apie Turkijos ar Krymo totorių bet kokius dėmesio vertus veiksmus, maldavo paramos. Ši informacija buvo ypač aktuali, kai Zigmantas Vaza buvo Švedijoje ir kai Lenkijos kancleris ir etmonas buvo tiesiogiai atsakingas už Lenkijos sienų saugumą. Tuo laikotarpiu, pablogėjęs Zamoyskio santykiams su Nesvyžiaus Radvilomis, ypač su M. K. Radvila, jis pastoviai susirašinėjo su Vilniaus vaivada ir Lietuvos didžiuoju etmonu K. Radvila⁴⁸. Jie tiesiog keisdavosi užsienio žiniomis. Viename laiške Zamoyskis dėkojo K. Radvilai už žinias iš pastarajam artimo užsienio ir pridūrė: „Aš taip pat naujienas, kurias šiuo metu apie totorius ir tur-

---

⁴³ VL, t. 2, p. 305–306; plg. П. Жук ов и ч, *Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 г.)*, СПб., 1901, с. 59–60.

⁴⁴ VL, t. 2, p. 333.

⁴⁵ Geoffrey P a r k e r, *Europe in Crise 1598–1648*, Cornell University Press, 1979, p. 76.

⁴⁶ H. W i s n e r, *Opinia szlachecka Rzeczypospolitej wobec polityki szwedzkiej Zygmunta III w latach 1587–1632*, *Zapiski Historyczne*, 1973, t. 38, p. 13.

⁴⁷ *Historia dyplomacji polskiej*, t. 2: 1572–1795, Warszawa, 1982, p. 71–75.

⁴⁸ Halina M i c h a l a k, Jan Zamojski a Radziwiłłowie ad suplikanta do mentora, *Miscellanea historico-archivisten*, Warszawa–Łódź, 1989, t. 3: *Radziwiłłowie XVI–XVIII wieku: W kregu polityki i kultury*, p. 227–229.

kus turiu, siunčiu jūsų malonei“⁴⁹. Be to, kancleris L. Sapiega, kuris laikomas vienu iš būdingiausių Lietuvos veikėjų⁵⁰, taip pat pastoviai susirašinėjo su Zamoyskiu. Matyt, ši informacija plaukė ir kitais keliais bei būdais. Pats K. Radvila siuntė savo sūnų Jonušą kariškai lavintis į karo apimtą Vengriją, prie Budos⁵¹.

Zigmantas Vaza ir Lenkija, norėdama integruoti Lietuvą į santykių su Turkija ir Krymo totoriais sprendimą, siekė, kad 1) Lietuva mokesčiais ir savo kariuomene paremtų Lenkijos pietinių sienų apsaugą; 2) prisidėtų prie Krymo totoriams kasmet mokamos duoklės (upominki); 3) dalyvautų atremiant jų antpuolius. Be to, valdovas, remdamas Habsburgus ir toleruodamas popiežiaus planus sukurti tarptautinę krikščioniškų valstybių antiturkišką sąjungą, siūlė tai svarstyti ir norėjo gauti šiam planui pritarimą.

Lenkijos ir karaliaus siekimai buvo svarstomi bei vertinami asmeniškai ir bajorijos institucijose. Sprendimai nesutapdavo su karaliaus, Lenkijos bajorijos bei jos kanclerio interesais. Pirmiausia tai išryškėdavo svarstant gynybinių programų finansavimą. Kaip pastebėjo A. Filipczak-Kocur, Lietuvos mokesčių politikos tikslas buvo priversti seimą ir karalių užbaigti derybas dėl taikos sutarties su Rusija⁵². Gresiant Turkijos pavojui, 1590 m. vasario mėn. vykusiuose priešseiminiuose seimeliuose Lietuvos bajorija sutiko užsidėti mokesčius ir juos panaudoti Turkijai atremti, tačiau šį sutikimą siejo su taikos su Rusija pasirašymu⁵³. Seime Lietuvos atstovai sutiko mokėti tokius mokesčius, kokie buvo uždėti 1589 m. seime, be to, dar pagalvės mokestį, kvartą iš valdovo stalo dvarų. Kartu Lietuvos atstovai sutiko duoti Lenkijai 65 000 auksinų paskolą apsaugos nuo Turkijos reikalams⁵⁴. Sutikimas dėl mokesčių buvo griežtai sąlygotas.

1591 m. pradžioje pasibaigusiame seime buvo nutarta užsidėti tam tikrą mokesčių samdomai kariuomenei apmokėti. Lietuvos atstovai, neturėdami tokiam įsipareigojimui įgaliojimų, be bajorijos pritarimo seimeliuose su tuo nenorėjo sutikti⁵⁵. Tų metų gegužės 3 d. Vilniuje buvo sušaukta Lietuvos konvokacija. Matyt, nesant tie-

---

⁴⁹ 1598 07 11. Zamostjė. J. Zamoyskio laiškas K. Radvilai, *Archiwum Domu Radziwiłłów* (toliau – *ADR*), Kraków, 1885, p. 133.

⁵⁰ A. Š a p o k a, Leonas Sapiega kaip Lietuvos politikas (1557–1633), *Židinys*, 1933, Nr. 10, p. 279. Manoma, kad jis nepriklausė nė vienai tuomet Respublikoje buvusiai grupuotei: regalistų (karaliaus) ir kanceliarijos (populistų), nors linko prie regalistų. B. J a n i s z e w s k a-M i n c e r, *Rzeczpospolita...*, p. 26–27.

⁵¹ 1598 10 03. B. v. K. Radvilos laiškas Mikalojui Kristupui Radvilai, *Rusijos nacionalinė biblioteka*, f. 971, Aut. 234, Nr. 176.

⁵² A. F i l i p c z a k-K o c u r, *Skarb litewski...*, p. 46.

⁵³ Ten pat, p. 45.

⁵⁴ *VL*, t. 2, p. 316.

⁵⁵ Uniwersał poborowy na seymie walnym koronnym warszawskim w roku 1591 uchwalony, *VL*, t. 2, p. 333.

sioginio pavojaus Lietuvai, mažai buvo vilčių, kad konvokacija pritaris mokesčiams. Zigmantas Vaza, kreipdamasis į Žemaičių vyskupą, prašė paveikti konvokaciją, kad ši pritarėtų mokesčiams⁵⁶. Vis dėlto buvo nutarta paremti valdovą ir nuspręsta gėralų ir žydų rinkliavos lėšas panaudoti Lenkijos saugumui sustiprinti: sumokėti atlyginimą jos kariuomenei ir atiduoti dovanas turkams⁵⁷.

Ruošiantis 1595 m. seimui, karalius instrukcijoje priešseiminiams seimeliams Turkijos pavojų ir apsaugą nuo jos laikė svarbiausiu reikalu. Šitoks Turkijos pavojaus sureikšminimas buvo sunkiai suprantamas. Tai buvo tiesiogiai Lenkijos pasienio problema, matyt, Zamoyskio iniciatyva perdėtai vertinama⁵⁸. Vilniaus seimelis, savo atstovus Joną Glebavičių ir Aleksandrą Chodkevičių įpareigojęs suderintai veikti su visais Lietuvos atstovais, o prireikus – su jų dauguma, nusprendė, kad rūpinantis kaimyninės Lenkijos reikalais, negalima užmiršti savųjų namų. Instrukcijoje atstovams į seimą buvo pabrėžta, jog už Turkijos pavojų svarbesnis yra totorių įsiveržimo pro Lojevą ir iš Rusijos kylantis pavojus, kol su pastarąja nesudaryta amžina taika ir sąjunga⁵⁹. Žinoma, šios nuostatos negalima taikyti visai Lietuvos DK, nes neturime analogiškų dokumentų iš kitų pavietų. Bet vis dėlto tai sostinės pavieto seimelio nuomonė.

Daug nesusipratimų buvo dėl kasmetinės duoklės Krymo totoriams. Ją turėjo mokėti tiesiogiai su totoriais besiribojanti Lenkija, tačiau ji norėjo, kad prisidėtų ir Lietuva. Lietuvos aukštieji valstybiniai veikėjai šios duoklės davimą vertino nevienodai. Šis klausimas buvo pateiktas svarstyti 1597 m. seime. Vilniaus, Ašmenos, Lydos ir Brastos seimeliai instrukcijose savo atstovams nurodė, kad dovanų turi duoti Lenkija iš žemių, kurios buvo atimtos Liublino unijos sudarymo metu. Lietuvos senatoriai K. Radvila, Naugarduko vaivada Teodoras Skuminas Tiškevičius, Smolensko vaivada Jonas Abrahamovičius, Brastos vaivada Kristupas Zenovičius, dėstydami savo nuostatas dėl dovanų totoriams, buvo už tai, kad jos nebūtų duodamos. Taip pat pasisakė ir pora Lenkijos senatorių⁶⁰. Kiek anksčiau kancleris L. Sapiega buvo linkęs pritari Lenkijos senatorių siūlymui suduoti totoriams triuškinantį smūgį, „kad tą totorių iugum servitates nuo Respublikos pečių galėtume nusimesti“⁶¹. Dėl to jis ragino lauko etmoną K. Radvilą ruoštis žygiui⁶².

---

⁵⁶ A. Š a p o k a, *Lietuva ir Lenkija...*, p. 23–24.

⁵⁷ 1591 05 03. Vilnius. Lietuvos konvokacijos nutarimas, *AGAD, AR*, dz. II, 246 A; A. Š a p o k a, *Lietuva ir Lenkija...*, p. 23.

⁵⁸ W. K o n o p c z y ņ s k i, *Dzieje Polski nowożytny. Tom pierwszy: 1506–1648*, Warszawa etc., 1930, p. 184.

⁵⁹ 1594 12 30. Vilniaus pavieto seimelio instrukcija, *Акты...*, т. 8, p. 332–333.

⁶⁰ J. R z o ņ c a, *Sejmy...*, p. 52–53.

⁶¹ 1595 03 28. Krokuva. L. Sapiegos laiškas K. Radvilai, *ADR*, p. 219.

⁶² Ten pat; 1595 06 11. Varšuva. L. Sapiegos laiškas K. Radvilai, *ADR*, p. 221; 1596 08 02. Krokuva. L. Sapiegos laiškas K. Radvilai, *ADR*, p. 223.

Totoriams žygiuojant į Vengriją, Lenkija sunerimo dėl galimo jų įsiveržimo, pasiuntė į pasienį kariuomenę ir pasiprašė Lietuvos paramos – atsiųsti savo kariuomenės. Senatorių taryba Krokuvoje nusprendė, kad Lietuvos etmonas pasiųstų kariuomenę (2000 husarų, 3000 kazokų, 1000–2000 pėstininkų) ir maisto (miltų, žirnių, kruopų, duonos džiovėsių, lašinių, kumpių ir kt.), amunicijos (patrankų, sviedinių)⁶³. L. Sapiega, remdamasis Liublino unijos nutarimais, manė, kad Lietuva turi suteikti paramą Lenkijai⁶⁴, nurodinėjo, kiek etmonas turėtų pasiųsti kariuomenės⁶⁵. 1595 m. rudenį jis sielojosi, kad Lenkijos kancleris vienas su kariuomene lauke prieš totorius stovi, „o mes, Lietuva, ir gera valia prie to neprisidėjome“⁶⁶, ar „ne geriau, jei mūsų tauta būtų tos šlovės dalyvė, nes nemalonu klausytis priekaištų, kad mūsų žmonės remia pagonis“⁶⁷.

Santykiai su Turkija ir Krymo totoriais buvo tiesiogiai susiję su popiežiaus ir imperatoriaus inicijuojama antiturkiškosios lygos idėja. Į šią lygą nuo 1594 m. buvo stengiamasi įtraukti ir Respubliką. Popiežiaus iniciatyva jo legatas Ippolito Aldobrandini, nuo 1595 m. nuncijus Germanico Malaspina ir ypač kardinolas, popiežiaus legatas Enrico Gaetano tuo laikotarpiu Lenkijoje aktyviai darbavosi dėl lygos sudarymo. Ši lyga tiesiogiai buvo nukreipta prieš Turkiją, tad įsijungimas į ją būtų buvęs tiesioginis iššūkis šiai galingai kaimynei. Toks pavojus buvo gerai suprantamas ir buvo šio dešimtmečio visuomenės akiratyje. Be to, Austrijos imperatorius stiprino savo pozicijas Dunojaus kunigaikštystėse, todėl kėlė dėl jų konkuruojančios Lenkijos nepasitenkinimą. Didelę įtaką užsienio politikos formavimui turėjęs Zamoyskis buvo priešiška nusiteikęs Habsburgų atžvilgiu ir buvo linkęs vengti karo su Turkija, o taiką su ja išnaudoti Respublikos pietinėms sienoms sustiprinti.

Lygos organizavimo, totorių klausimus karalius pasiūlė apsvarstyti 1596 m. pavasario seime. Tačiau Slonime 1596 m. kovo 13 d. vykęs Vyriausiasis Lietuvos suvažiavimas, susirūpinęs kazokų įsiveržimu į pietinį Lietuvos DK regioną, net nesvarstė lygos reikalų, palikdamas juos pačiam seimui⁶⁸.

Į susirinkusius seimo atstovus karaliaus vardu buvo kreiptasi nurodant apsvarstyti lygos, totorių ir kazokų savivalės reikalus. Senatoriai pritarė lygos sudarymui. Galų gale seimas nutarė sudaryti Lietuvos ir Lenkijos visų luomų atstovų komisiją tartis su krikščioniškosiomis šalimis lygos reikalais⁶⁹. Taigi buvo padaryta lygos pro-

---

⁶³ 1595 03 28. Krokuva. L. Sapiegos laiškas K. Radvilai, *ADR*, p. 218–219.

⁶⁴ 1594 03 22. Miendzižiečė. L. Sapiegos laiškas K. Radvilai, *SRP*, t. 20, p. 215; 1595 06 11, Varšuva, L. Sapiegos laiškas K. Radvilai, ten pat, p. 221.

⁶⁵ 1595 03 28. Krokuva. L. Sapiegos laiškas K. Radvilai, ten pat, p. 218.

⁶⁶ 1595 11 13. Varšuva. L. Sapiegos laiškas K. Radvilai, *ADS*, p. 116.

⁶⁷ 1596 01 08. Varšuva. L. Sapiegos laiškas K. Radvilai, ten pat, p. 119–120.

⁶⁸ П. Жук о в и ч, *Сеймовая борьба...*, с. 193.

⁶⁹ *VL*, t. 2, p. 363; П. Жук о в и ч, *Сеймовая борьба*, с. 197–199; 1596 03 28. Krokuva. L. Sapiegos laiškas K. Radvilai, *ADR*, p. 217.

blemos sprendimo pradžia. Rengiantis 1597 m. seimui, valdovas vėl pasiūlė seimeliams apsvarstyti lygos, Turkijos grėsmės, dovanų totoriams ir jų galimo užpuolimo atėmimo klausimą⁷⁰. Į 1598 m. seimo programą lygos klausimas nebuvo įtrauktas.

Lietuvos bajorija svarstė, kas tinkamiau: lyga ar taika su Turkija, lygos kūrimą siejo su kitomis tarptautinėmis problemomis. Vilniaus ir Ašmenos pavietų seimeliai norėjo į lygą būtinai įtraukti Rusiją⁷¹. 1597 m. sausio 27–30 d. Slonimo vyriausiajame suvažiavime taip pat pasisakė Polocko vaivadijos atstovas⁷². Lydos seimelis pritarė alternatyvai: arba sudaryti lygą, arba patvirtinti taiką su Turkija. Taiką laikė tinkamesniu pasirinkimu, negu skubotą stojimą į lygą. Šio pavieto bajorai siūlė sudaryti su Rusija amžiną taiką ir iš pasienio su šia valstybe visus samdytus karius perkelti prie sienos su Turkija, kad tokiu būdu apsaugotų nuo užpuolimo⁷³. Brastos seimelis lygai pritarė su sąlyga, jei jos nariai be jokių apgavysčių kartu priešinsis Turkijai ir šitaip užtikrins sienų saugumą. Jei lyga negarantuos tokio saugumo, tuomet geriau būtų sudaryti taiką su Turkija⁷⁴. Kaip matyti iš atstovų pasisakymų, lygos kūrimui pritarė Minsko pavieto atstovas. 1597 m. seime Lietuvos senatoriai K. Radvila, T. Skuminas Tiškevičius, A. Sapiega, K. Zenovičius pasisakė prieš lygą, kaip nepatikimą būdą apsaugoti nuo Turkijos užpuolimo⁷⁵. K. Radvila pateikė platesnes tarptautines lygos sudarymo sąlygas, susietas su Lietuvos saugumo garantijų sutvirtinimu. Senate K. Radvila įrodinėjo, kad su lyga reikia būti labai atsargiems. Ją galima kurti tik tokiu atveju, jei prie jos, be imperatoriaus ir popiežiaus, prisijungtų visos krikščioniškosios valstybės. Priešingu atveju jis „nepatartų savo tautai į tą lygą stoti“⁷⁶. Jeigu seimas nepritartų lygos sudarymui, siūlė pasirašyti sutartį su Turkija.

Rengiantis 1598 m. seimui, buvo patvirtinta Lietuvos bajorijos pagrindinė nuostata dėl santykių su Turkija. Karalius deliberatorijose ir instrukcijose seimeliams svarbiausiu šaukiamo seimo uždaviniu pripažino ekspediciją į Švediją ir prašė tam tikslui paramos. Kartu buvo siūloma svarstyti sienų apsaugos nuo Turkijos ir Krymo totorių reikalus⁷⁷. Todėl bajorams vėl teko grįžti prie šio klausimo ir pareikšti savo nuomonę. Iš turimų jau minėtų pavietų instrukcijų matyti, kad ne visi seimeliai vienodai vertino santykių su Turkija būklę. Apie juos tiesiogiai užsimenama tik

---

⁷⁰ 1596 m. ne anksčiau kaip 12 05 ir ne vėliau kaip 12 17. Zigmanto Vazos instrukcija priešseimiams seimeliams, *SRP*, t. 20, p. 322–331.

⁷¹ 1596 12 30. Vilnius. Vilniaus pav. seimelio instrukcija atstovams į seimą, ten pat, p. 404; 1596 12 30. Ašmena. Ašmenos pav. seimelio instrukcija atstovams į seimą, ten pat, p. 409.

⁷² Ten pat, p. 422.

⁷³ 1596 12 31. Lyda. Lydos pav. seimelio instrukcija atstovams į seimą, ten pat, p. 412–413.

⁷⁴ 1596 12 30. Brasta. Brastos pav. seimelio instrukcija atstovams į seimą, ten pat, p. 416.

⁷⁵ Ten pat, p. 57–59, 62–66; plg. J. R z o ņ c a, *Sejmy...*, p. 44, 46.

⁷⁶ K. Radvilos senate 1597 02 27 pasakyta kalba, *SRP*, t. 20, p. 63.

⁷⁷ J. R z o ņ c a, *Rzeczpospolita...*, p. 28–29.

Ašmenos, Trakų ir Ukmergės instrukcijose. Kiti seimeliai kalbėjo tik apskritai apie sienų apsaugą. Ašmenos seimelis siūlė ilgalaikę alternatyvią santykių programą. Pirmiausia siūlė išsaugoti paliaubas, tačiau kadangi ta šalimi nepasitikėjo, tai siūlė aktyviau visuomenę įtraukti į nuolatinę sienų apsaugą: daryti kasmetinį visuotinio šaukimo patikrinimą, atlikti valdų patikrinimą ir apskaitą, rinktinius imti ne tik iš valdovo valdų, bet ir iš bažnytinių žemių, sustiprinti pasienio pilis. Pirmenybę taikiai su Turkija skyrė Trakų ir Ukmergės seimeliai. Volkovysko seimelis Turkiją pripažino vienu iš valstybės priešų ir savo atstovus įpareigojo kartu su kitais luomais aptarti, kaip nuo jos apsisaugoti. Panašios nuomonės buvo ir Vilniaus seimelis. Tačiau buvo aišku, kad Lietuvos bajorija nerėmė agresyvių veiksmų prieš Turkiją. Santūrus išdo papildymas, vengimas užsidėti mokesčius ir nenoras rizikuoti įšivėlimu į karą buvo geras postūmis taikiems santykiams prie pietinių Lenkijos sienų išsaugoti.

Lietuvos valstybės veikėjai jau anksčiau nebuvo abejingi santykių su šia šalimi taikiam reguliavimui. Trakų vaivada M. K. Radvila pats sutiko ir kitus įkalbinėjo, kad Lietuva padėtų lenkams ir nesipriešintų skirti lėšų sabalams, kaip dovanai Turkijai⁷⁸. L. Sapiega laiške K. Radvilai prisipažino asmeniškai norįs, kad būtų taika tarp krikščionių ir Turkijos imperatorių, tik prisibijąs, kad šia taika nebūtų pasinaudota Respublikai užpulti⁷⁹. 1598 m. buvo pasirašyta taikos sutartis su Turkija, tačiau dėl kazokų įsiveržimų ir kitokių jėgų provokacijų prieš Turkijos valdas Respublika neturėjo ramybės. Ruošiantis 1600 m. seimui, karalius instrukcijoje seimeliams vėl priminė santykių su Turkija ir totoriais problemas⁸⁰.

Lietuvos valdoms tiesioginį pavojų kėlė ne Turkija, bet gilūs Krymo totorių įsiveržimai. Šiam pavojui neutralizuoti Lietuvos bajorija kūrė kompleksinį santykių su kaimynais planą. Svarbiausia šio plano dalis buvo saugaus užnugario prie rytinių sienų sudarymas. Jau 1590 m. balandžio mėn. parengtoje instrukcijoje pasiuntiniams į Maskvą dėl derybų buvo nurodyta siekti bendradarbiavimo kovojant su totoriais ir Turkija. Dešimtmečio viduryje Vilniaus pavieto seimelis siūlė siekti su Rusija amžinos taikos dėl to, „kad mūsų Respublika, turėdama su Maskvos kunigaikščiu <...> saugias savo namų sienas, sėkmingiau prieš tą pagonį (Krymo totorius) veiktų ir jo įsiveržimą, jei, neduok Dieve, sugalvotų, stipriau atremti galėtų, nesibijodama iš užnugario jokio pavojaus“⁸¹. K. Radvila, kalbėdamas senate apie antiturkišką lygą, siūlė būtinai įtraukti į ją Rusiją. Jo nuomone, Rusijos dalyvavimas lygoje ją padarytų stipresnę negu jungiantis su kitais krikščioniškaisiais valdovais, nes Rusija turi paruoštą didelę kariuomenę, išdą ir galinti pastoviai saugoti nuo Krymo totorių. Lygoje jai nieko daugiau nereikėtų veikti, tik neleisti totoriams

---

⁷⁸ 1590 08 30. Nesvyžius. M. K. Radvilos laiškas K. Radvilai, *ADR*, p. 40.

⁷⁹ 1598 03 18. Cėsys. L. Sapiegos laiškas K. Radvilai, ten pat, p. 224.

⁸⁰ B. J a n i s z e w s k a - M i n c e r, *Rzeczpospolita...*, p. 28–29.

⁸¹ 1596 12 30. Vilnius. Vilniaus pavieto seimelio instrukcija, *SRP*, t. 20, p. 404.

veržtis į Lietuvą ir Lenkiją. Tai labai sustiprintų saugumą nuo galimo Turkijos užpuolimo, nes Turkija be totorių paramos Respublikos nepulsianti⁸². Šitoks planas buvo išdėstytas ir 1597 m. seime. Matyt, tai skatino neatidėliojant spręsti taikos su Rusija pasirašymą.

RYTŲ KRYPTIS. Lietuva Respublikoje turėjo prioritetą santykiams su Rusija derinti, ir jos valstybės veikėjai rodė daugiau dėmesio tiems santykiams negu Lenkija. Respublikos ir Rusijos santykiai paskutiniajame XVI a. dešimtmetyje tebebuvo Lietuvos atstovų seime iniciatyva sudarytų paliaubų lygiu. Lietuva be Lenkijos sutikimo 1587 08 15 sudarė sutartį su Maskvos pasiuntiniais dėl 15 m. paliaubų. Ši sutartis buvo patvirtinta Zigmanto Vazos pripažinimo valdovu sąlygose⁸³ ir padėjo toliau palaikyti taikius santykius.

Paskutiniajame XVI a. dešimtmetyje Rusijoje įvyko svarbių politinių pokyčių: mirė (1598) paskutinis Riurikaičių dinastijos atstovas Fiodoras, ir į sostą atsisėdo Borisas Godunovas. Šie įvykiai ir besibaigiantis paliaubų sutarties galiojimas pareikalavo iš Lietuvos politikų naujos iniciatyvos. Šiuo laikotarpiu Lietuvos politinių veikėjų kryptis santykiams su Rusija tebeturėjo seną tradiciją – siekti sulaikyti ją nuo agresyvių žingsnių. Dėl to per šį dešimtmetį buvo stengiamasi pakeisti paliaubas amžinos taikos sutartimi. Lietuvos nuostatą dėl santykių su Rusija nulėmė 1598 m. seimo pozicija. Seime Lenkijos atstovai, kurie nepripažino Lietuvos iniciatyva sudarytų 15 m. paliaubų sutarties, manė, kad esąs patogus laikas pradėti karą su Rusija ir atsiimti Smolenską bei kitas ginčytinas žemes. Lietuvos atstovai buvo priešingi tokiai programai. Jie motyvavo pasirašyta paliaubų sutartimi, kad iš to karo nebus didelės naudos ir dėl jo daugiausia nukentės Lietuva, o ne Lenkija. Seimo maršalu buvo išrinktas Lietuvos rūmų išdininkas Dimitrijus Chaleckis. Lietuvių atkaklumas ginant savo požiūrį numarino karą su Rusija idėją. Šis klausimas pasibaigė pasiuntinio į Maskvą pasiuntimu. Jis vežėsi reikalavimą grąžinti Smolenską ir Sieversko žemę⁸⁴.

Ateinančiais metais sušauktame seime Lietuvos atstovai vėl atkakliai stengėsi teisiškai sutvarkyti santykius su Rusija ir likviduoti iš ten gresianti pavojų. Kadangi tuo metu iškilo Turkijos grėsmė, dabar juos rėmė ir lenkai. Lietuvos atstovų pozicija atspindi seimui pasibaigus jų pareikšta protestacija⁸⁵. Joje pabrėžiama, kad Lietuva seime sutiko mokėti užsidėtus mokesčius ir duoti Lenkijai paskolą su sąlyga, kad karalius, visiems luomams pritarus, pasižadės sudaryti amžiną taiką su Rusija.

---

⁸² Ten pat, p. 64.

⁸³ K. A v i ž o n i s, *Bajorai...*, p. 453.

⁸⁴ K. L e p s z y, *Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta III*, Kraków, 1929, p. 185–188.

⁸⁵ Manifest Litwinów przeciwko sejmowi r. 1590, W. K o n o p c z y ņ s k i, *Liberum veto. Studium porównawczo-historyczne*, Kraków, 1918, p. 433–435.

Jei dabar karalius bei Respublika to padaryti negalėtų, tada bent turėtų prisiekti laikytis Lietuvos su Rusija 15 m. sudarytų paliaubų ir jas patvirtinti. Buvo reikalaujama ši įsipareigojimą įrašyti seimo konstitucijoje. Jei to nepadarytų, jie nesutiktų su kitais nutarimais ir nesiūlytų „savo broliams“ užsidėti mokesčių. Be to, reikalaujama, kad karalius ir seimas paskirtų bei pasiųstų į Maskvą Respublikos pasiuntinius deryboms vesti, kad karalius pasiųstų universalus į Lietuvos pavietus, patvirtindamas atstovų šios krypties veiklą. Šių reikalavimų vykdymui kontroliuoti Lietuvos delegacija paliko Varšuvoje specialius deputatus: Vilniaus pavieto atstovus Kristupą Manvidą Dorogostajskį ir Petrą Haraburdą bei Ašmenos vaiskį Mikalojų Odojevskį⁸⁶. Kai jie įsitikino, kad karalius nevykdo suderintų veiksmų, jie ir pareiškė protestaciją.

Tų metų pavasarį deryboms Maskvoje buvo paskirti didieji pasiuntiniai: Lietuvos vicekancleris Gabrielius Vaina, Lietuvos raštininkas Motiejus Vaina ir Palenkės vaivada Stanislovas Radziminskis (pastarasis mirė Maskvoje⁸⁷). Jiems buvo įteikta instrukcija, ir jau gegužės mėn. jie buvo prie sienos⁸⁸. Delegacijai duotoje instrukcijoje buvo numatyta siekti, kad Rusija įsijungtų į kovą su Krymo totoriais, pasienyje nuolat laikytų kariuomenę jų antpuoliams atremti. Taikos sutarties pasirašymo atveju delegacija buvo įpareigota reikalauti iš Rusijos Pskovo, Naugardo, Vėlikije Lukų, Smolensko ir Sieversko žemės, o kraštutiniu atveju pasitenkinti Smolensko, Nevelio ir Sebežo grąžinimu Respublikai. Derybų metu Rusija nesutiko už taikos pasirašymą atsisakyti Smolensko, bet neprieštaravo bendradarbiauti kovojant su musulmoniškoms šalims⁸⁹.

Derybos baigėsi 1591 m. sausio 20 d. pasirašyta 12 m. paliaubų sutartimi, galiojančia iki 1602 08 25. Taigi amžinos taikos sutartis nebuvo pasirašyta. Netikrumas Lietuvos rytuose išliko. Tačiau buvo numatyta palaikyti diplomatinius santykius.

Po šios sutarties pasirašymo Lietuvos valstybės veikėjai, sprenddami kitus užsienio politikos klausimus, grįždavo prie Rusijos problemų. 1593 m. Zigmantui Vazai ruošiantis vykti į užsienį, seime priimtoje konstitucijoje „Apie svetimšalius pasiuntinius“ buvo numatyta tvarka, kas ir kaip turi priimti Rusijos kurjerį. Jį turėjo pristatyti į Vilnių, ten senatoriai turėjo priimti jo raštus bei išklausti jį⁹⁰. Bet aiškiai matyti, kad santykiai su Rusija kuriam laikui tapo antraeiliai. Tų pačių metų Vilniuje vykusioje Lietuvos konvokacijoje apie ją, kaip pavojingą kaimynę, visai neužsiminama. Tuo tarpu tokiais laikomi kazokai.

---

⁸⁶ Ten pat, p. 435; A. F i l i p c z a k - K o c u r, *Skarb litewski...*, p. 46.

⁸⁷ J. C h o l i ņ s k a - M i k a, Radziemiński Stanisław, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 30, p. 104.

⁸⁸ Б. Ф л о р я. *Русско-польские отношения...*, с. 237 – 238.

⁸⁹ Ten pat, p. 240–244.

⁹⁰ *VL*, t. 2, p. 312.

Nors ruošiantis 1597 m. seimui Zigmantas Vaza visai nekėlė santykių su Rusija klausimo, tačiau Lietuvos DK jis buvo svarstomas. Rusijos veiksnys vėl iškilo aptariant antiturkiškos lygos kūrimą. 1596 m. pabaigos seimeliai aptarė lygos ir neužtikrintos taikos su Rusija nesuderinamumą. Konceptualiausiai šis klausimas buvo svarstomas Vilniaus pavieto seimelyje. Matyt, tai lėmė jo dalyvio Vilniaus vaivados K. Radvilos politinės nuostatos. Seimelis atstovus į seimą įpareigojo siekti pirmiausia amžinos taikos su Rusija ir to nepadarius negalvoti apie lygos kūrimą⁹¹. Ašmenos pavieto seimelis savo atstovus įpareigojo Slonime ir Varšuvoje gerai apgalvoti ir prisiminti, kad baigiasi paliaubų laikas „su arčiausiai mūsų esančiu mūsų Tėvynės priešu“ – Maskvos didžiuoju kunigaikščiu. Todėl siūloma sudaryti su juo amžinąją taiką ir įtraukti Rusiją į lygą⁹². Lydos seimelis siūlė užbaigti derybas su Rusija dėl amžinos taikos ir po to samdytus kareivius iš pasienio su Rusija perkelti prieš Turkiją⁹³. Kaip matyti iš Lietuvos vyriausiojo suvažiavimo Slonime dienoraščio, derybomis su Maskva taip pat buvo susirūpinę Žemaitijos, Polocko atstovai⁹⁴. Prasidėjus seimui, per senatorių votas K. Radvila ir J. Zamoyskis palietė santykių su Rusija reikalus, priminė, kad baigiasi paliaubų terminas ir reikia iki to meto arba sudaryti su ja taiką, arba paskelbti karą. Įvertinę Respublikos politinę ir finansinę padėtį, abu senatoriai siūlė išlaikyti taiką⁹⁵.

K. Radvila, matyt, dėstydamas Lietuvos bajorijos bendrą nuostatą, toliau rutuliojo aukščiau minėtą lygos sukūrimo ryšį su Rusijos veiksmu. Kalbėdamas senate jis pabrėžė, kad lyga būtų tvirtesnė su Maskvos kunigaikščiu, negu su krikščioniškųjų šalių valdovais, nes ji savo jėgomis galėtų sulaikyti totorių įsiveržimus. Jis įvertino ir Rusijos upių komunikacinę reikšmę karo amunicijai prieš turkus gabenti, priminė, kaip Steponui Batorui vandens kelias pasitarnavo gabenant patrankas į karą su Maskva. Jis pareiškė nepasitikėjimą Rusija, nes abipusio diplomatinio pasikeitimo pasiuntiniais nėra, ir iš jos visko galima laukti, todėl reikia tam iš anksto pasiruošti. Kad būtų apsaugota nuo netikėtumų, jis ragino siųsti į Maskvą pasiuntinius dėl amžinos taikos arba ilgesnių paliaubų sutarties pasirašymo. Neatidėliotinu laikė Rusijos pasienio pilių aprūpinimą patrankomis ir kitais ginklais, šaudmenimis bei įgulomis⁹⁶. Kaip jau buvo minėta, 1597 m. seimas jokių nutarimų nepriėmė ir išdėstyti pasiūlymai jokios įstatyminės galios neįgijo. Ruošdamasi naujam 1598 m. seimui, Lietuvos bajorija seimeliuose išdėstė savo požiūrį į tolesnį santykių su Rusija konstravimą. Priešseiminių seimelių dokumentuose jaučiamas susirūpinimas

⁹¹ 1596 12 30. Vilnius. Vilniaus pavieto seimelio instrukcija, *SRP*, t. 20, p. 404.

⁹² 1596 12 30. Ašmena. Ašmenos pavieto seimelio instrukcija, ten pat, p. 409.

⁹³ 1596 12 31. Lyda. Lydos pavieto seimelio instrukcija, ten pat, p. 412–413.

⁹⁴ 1597 01 27. Slonimas. Slonimo vyriausiojo suvažiavimo dienoraštis, ten pat, p. 422.

⁹⁵ J. R z o ņ c a, *Sejmy...*, p. 58.

⁹⁶ 1597 m. K. Radvilos vota senate, *SRP*, t. 20, p. 63–64.

dėl besibaigiančio paliaubų sutarties termino ir iš to kylančio pavojaus. Ašmenos seimelis instrukcijose pažymėjo, kad dėl to delsti negalima, ir siūlė seimui, išrinkus pasiuntinius, nedelsiant juos pasiųsti į Maskvą deryboms. Sutarties atnaujinimą laikė ypač svarbiu dalyku, išvykstant valdovui į Švediją.

Tokius pat motyvus dėl amžinos taikos sudarymo nurodė Minsko seimelis. Jis pabrėžė, kad delegacija deryboms būtų sudaryta iš „abiejų tautų“ komisarų, kad būtų siekiama su Maskva unijos, amžinos taikos ar paliaubų pratęsimo. Volkovysko seimelis dėkojo valdovui už pastangas išsaugoti taiką su Maskva, o derybų metu komisarams siūlė taip pat tartis „dėl amžinos unijos su mūsų tautomis arba dėl amžinos taikos“. Trakų seimelis siūlė valdovui surasti „išmintingus ir žymius žmones“, kurie sugebėtų greitai sudaryti amžiną taiką. Ukmergės seimelis siūlė kitokią derybų būdą: seimas turėtų pasiųsti senatorius pas Maskvos bojarinus pasitarti dėl komisarų susitikimo deryboms dėl amžinos taikos ar paliaubų pratęsimo. Kartu siūlė seime išrinkti komisarus.

Be to, seimeliai rodė susirūpinimą pasienio pilių sutvirtinimu ir aprūpinimu. Breslaujos seimelis nurodė konkrečias pilis – Breslaujos, Vitebsko ir Polocko, kurias ypač reikia sustiprinti. Šitoks susirūpinimas nebuvo atsitiktinis. Rusijos veiksmai kėlė įtarimą ir nerimą. 1597 m. Rusija uždarė sieną su Lietuva, išvarė iš Maskvos ir Smolensko Respublikos pirklius, uždraudė saviems vykti į Lietuvą ir Lenkiją, sustiprino pasienio apsaugą⁹⁷. Šitoks bajorijos susirūpinimas santykių su Rusija sutvarkymu negalėjo likti be atgarsio. Tačiau jų pasiūlymas buvo įgyvendintas ne 1598 m., bet 1600 m. seime.

Iš turimų seimelių instrukcijų tik Volkovysko seimelis užsiminė apie sąjungą su Rusija. Neturime Lietuvos rytinių pavičių seimelių dokumentų ir negalime pasakyti, kaip ten buvo žiūrima į glaudesnius ryšius su Rusija. Sąjungos idėja nebuvo nauja ir netikėta. Ji buvo susijusi su politiniais planais atkurti Lietuvos didžiojo kunigaikščio išrinkimo atgaivinimą po Liublino unijos bei su noru pasodinti į Respublikos valdovo sostą Rusijos carą ar į Rusijos sostą Respublikos valdovą⁹⁸. 1598 m. Zigmantas Vaza raštuose senatoriams ir seimeliams siūlė apsvastyti ne tik sutarties, bet ir unijos su Rusija klausimus⁹⁹. Buvo kalbama apie našlio valdovo vedybą su B. Godunovo dukra Ksenia. Šio projekto kūrėjai buvo K. Radvila, L. Sapiega, J. Zamoyskis.

Paskutiniaisiais XVI a. metais vis aktualiau darėsi sureguliuoti santykius su Rusija ne tik todėl, kas baigėsi Riurikaičių dinastija ir paliaubų terminas, bet ir dėl

---

⁹⁷ J. R z o ņ c a, *Rzeczpospolita...*, p. 140–141.

⁹⁸ K. T y s z k o w s k i, Planų unii polsko-moskiewskiej na przełomie XVI i XVII wieku, *Przegląd Współczesny*, 1928, Nr. 74; S. G r u s z e c k i, Idea unii polsko-rosyjskiej na przełomie XVI i XVII wieku, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 1970, t. 15, p. 89–99; B. F l o r i a, Rosyjska kandydatura na tron polski u schyłku XVI wieku, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 1971, t. 16, p. 85–95.

⁹⁹ J. R z o ņ c a, *Rzeczpospolita...*, p. 142.

to, kad 1598 m. seimas nepaskyrė Lietuvai lėšų sienoms apsaugoti ir tokia padėtis išsilaikė iki 1600 m. Po Fiodoro mirties Respublikoje buvo šalininkų, siūliusių pradėti prieš Rusiją karą ir ten Zigmantą Vazą pasodinti į sostą. 1600 m. seimo Lenkijos priešseiminiai seimeliai pasisakė prieš karą, dauguma jų buvo už taikos išsaugojimą¹⁰⁰. Seime karalius savo programinėje kalboje siūlė apsvarstyti santykius su Rusija¹⁰¹. Lenkijos senatoriai nebuvo vieningi: vieni siūlė tartis, kiti – pirmiausia sustiprinti sienas su Rusija. Apie Lietuvos senatoriaus – rūmų maršalo Petro Wiesolovskio kalbos senate turinį žinių neiškilo¹⁰². Viename iš seimo posėdžių – kovo 20 d. Lietuvos atstovas Aleksandras Chodkevičius pasisakė, jog būtinos taikos derybos su Rusija. Dėl pasiuntinių į Rusiją deryboms kilo aštrus Lietuvos atstovų ginčas su Lenkijos atstovais, nes pastarieji norėjo, kad būtų pasiūsti vieni lenkai. Su tuo nesutiko lietuviai¹⁰³. Instrukciją pasiuntiniams parengė L. Sapiega, K. Radvila ir J. Zamoyskis¹⁰⁴. Į pasiuntinių delegaciją įėjo L. Sapiega, Lietuvos raštininkas Elijus Pielgrimovskis ir Varšuvos kaštelionas Stanislovas Varšickis, o jų palydą sudarė 700 arklių. Buvo ir daugiau Lietuvos pareigūnų. Senatoriai raštu per kurjerį kreipėsi į Rusijos bajorus dėl komisarų, siunčiamų į Maskvą, priėmimo¹⁰⁵.

1600 m. seimas, kilus ginčui dėl mokesčių ir kitų mažiau reikšmingų dalykų, išsiskirstė nepriėmęs jokių nutarimų. Mokesčiai liko neuždėti. Lietuvos atstovai ir valstybės veikėjai patys ėmėsi tvarkyti ir įteisinti opiausių reikalų sprendimą. Jie raštu kreipėsi ir valdovą ir paprašė, „kad būtų nutarta pasiūsti į Maskvą didžiuosius pasiuntinius dėl amžinos taikos ar tolesnių paliaubų sudarymo“. Jei ten derybos nepavyktų, jie iš anksto nutarė Lietuvoje surinkti viengubą valakinį mokesį ir pinigus panaudoti vien tik kariuomenei, saugančiai sienas su Rusija¹⁰⁶.

L. Sapiegos vadovaujama delegacija, iškentusi žeminimo ir nesiskaitymo iš Rusijos pusės poelgius¹⁰⁷, po ilgų ir sunkių derybų Maskvoje pasirašė paliaubas 20 m. (1602 08 15–1622 08 15). L. Sapiega buvo manęs įgyvendinti seną idėją – sudaryti su Rusija sąjungą¹⁰⁸, tačiau teko pakeisti savo nuostatą ir pasitenkinti paliaubomis.

---

¹⁰⁰ B. J a n i s z e w s k a-M i n c e r, *Rzeczpospolita...*, p. 35.

¹⁰¹ Ten pat, p. 37.

¹⁰² Ten pat, p. 41.

¹⁰³ Ten pat, p. 45–47.

¹⁰⁴ Delegacijos pasiūlytas sutarties tekstas: *Poselstwo Lwa Sapiehy w roku 1600 do Moskwy, podług dyariusza Eljasza Pielgrzymowskiego sekretarza poselstwa przez Władysława Trębickiego opisane*. Grodno, 1946, p. 29–40; С. О л о в ъ е в, *История России с древнейших времен*, Москва, 1960, т. 4., с. 361–362.

¹⁰⁵ K. T y s z k o w s k i, *Poselstwo...*, p. 37; B. J a n i s z e w s k a-M i n c e r, *Rzeczpospolita...*, p. 53.

¹⁰⁶ 1600 03 23. Varšuva. Karaliaus patvirtintas L. Sapiegos pasirašytas ir Lietuvos DK antspaudu patvirtintas Lietuvos atstovų kreipimasis į karalių, *Lietuvos Metrika*, kn. 289, l. 11v–12.

¹⁰⁷ 1601 03 11. Možaiskas. L. Sapiegos laiškas J. Zamojskiui, *ADS*, p. 258–259.

¹⁰⁸ S. G r u s z c c k i, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 1970, t. 15, p. 94–95; B. F l o r i a, *Rosyjska kandydataura...*, p. 89–95.

Taigi nepavyko dešimtmečio pradžioje patvirtintų paliaubų sutartį šimtmečio pabaigoje pakeisti sąjunga ar amžinąja taika. Pagal pasirašytą sutartį paliaubų metu turėjo toliau vykti derybos dėl pastovios taikos sutarties. Tokia sutartis buvo pasirašyta tikrai 1686 m.

* * *

Paskutiniojo XVI a. dešimtmečio Lietuvos valstybės veikėjų politinės visuomenės nuostatos rodė, kaip plačiai jie suvokė opias Europos politinės padėties problemas ir kaip konstruktyviai jas įvertino. Jiems teko sinchronizuoti probleminius santykius su Švedija, Krymo chanatu bei Turkija ir Rusija. Pasiteisino santūri jų laikysena dėl galimo konflikto su Turkija. Iš Lenkijos sklidę aliarmuojantys raginimai ruošti ginti pietines Respublikos sienas iš tikrųjų nepasiteisino, tik nukreipė dėmesį nuo realiai iškilusio pavojaus šiaurinėms sienoms. Ten tiesiog nebuvo pasirengta atremti Karolio IX kariuomenę.

Visą dešimtmetį spręstos problemos nesuteikė visiškos ramybės ateinančio šimtmečio pradžiai. 1600 m. seimas neišsprendė konflikto su Švedija ir padėjo pamatus pavojui iš Rusijos pusės neutralizuoti. Lietuvos bajorija santykius su Rusija sumaniai derino prie santykių su kitomis valstybėmis. Santykiai su Rusija buvo geriausiai sutvarkyti, nors ir ši užsienio politikos kryptis negarantavo taikos ateities.

Valdovo programos Lietuvos bajorijai buvo suprantamos. Svarbiausiais to laikotarpio klausimais Zigmantas Vaza sulaukė bajorijos pritarimo. Ji padėjo valdovui konstruoti užsibrėžtus santykius su Švedija, bet nenumatė, kad prisideda prie ilgalaikio varginančio konflikto. Kartu ji vertė valdovą paremti jos inicijuojamas užsienio politikos programas. Bajorija buvo taikių santykių su Rusija palaikymo iniciatorė, siekė įjungti ją į koaliciją pietinėms sienoms apsaugoti, nes, kilus karui su Rusija, didžiausių sunkumų ir nuostolių patirtų Lietuva. Tačiau bajorija neįžvelgė pavojų, iškilusių XVII a. Lietuvos ir Lenkijos valstybės viduje ir išorėje.

Lietuvos bajorijos ir valstybės veikėjų nuostatos užsienio politikos atžvilgiu buvo grindžiamos ne ekonominiais, bet politiniais principais.

Summary

ANTANAS T Y L A

TRENDS OF LITHUANIAN FOREIGN POLICY IN THE NINETIES OF THE SIXTEENTH CENTURY

At the end of the sixteenth century the Lithuanian–Polish Commonwealth (Republic) continued the previous foreign policy. However, in the nineties some objective changes took place. First of all

there arose a new problem of relations with Sweden. It appeared when Sigismund Vasa was crowned and afterwards dethroned. The increasing danger of Turkish and Crimean Tatars' assault was the second important factor. The third cause of changes was related to the end of Russian dynasty and expiration of the armistice between the Republic and Russia. All these problems were intertwined with other very important issues of keeping up the international relations. They were differently interpreted in the political strata of the Grand Duchy of Lithuania and Poland. What was of primary importance for Lithuania was of minor importance for Poland, and vice versa. On the grounds of correspondence of celebrated Lithuanian statesmen and documents of district assemblies and the Sejm (Seimas) of the Republic the present article reveals the Lithuanian position in relations with all mentioned neighbouring states (Sweden, Russia, Turkey and Crimean Tatar) in the nineties of the 16th century and the role of this position in the political situation of Middle and Eastern Europe.